

– систематичне проведення аналітичної роботи щодо визначення кількісно-якісних характеристик злочинності, щодо виявлення повної кримінологічної характеристики особи злочинців.

Названі рекомендації, вважаємо, повинні чітко виконуватися відповідними підрозділами правоохоронних органів, у тому числі й службами (управліннями) Міністерства внутрішніх справ.

Надійшла до редколегії 30.12.99

*А.М.Орлеан, слухач магістратури
Уч-ту внутр. справ*

ТОРГІВЛЯ ЖІНКАМИ В УКРАЇНІ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

Проблема торгівлі жінками як різновиду торгівлі людьми існує у світі досить давно. Вона виникла за часів формування товарних відносин. Тоді торгівля людьми існувала як різновид підприємницької діяльності, а кінцевою метою такої діяльності найчастіше був продаж людини у рабство.

Історія законодавства України найчастіше містить згадку про такий найбільш близький до торгівлі людьми злочин, як викрадення людини. Оскільки викрадення людини дуже часто виступає складовою частиною торгівлі людьми, розглянемо історичний розвиток національного законодавства з цих двох проблем.

За М. Грушевським, історія України мала наступні етапи свого розвитку: 1) до заснування Київської держави; 2) життя державне; 3) доба литовсько-польська; 4) доба козацька; 5) занепад козаччини й рівня життя українського народу; 6) українське відродження [1, с.9].

Що стосується періодизації історії розвитку як українського загальною права, так і права кримінального, то подібні розробки в Україні відсутні.

Російський вчений М.В. Володимирський-Буданов визначає такі його етапи: 1) кримінальне право «Руської Правди»; 2) кримінальне право Московської держави; 3) кримінальне право імперії [2, с.294].

Згідно з цією періодизацією змінюється як поняття про злочин, так і якість покарання. Існують й інші варіанти періодизації розвитку національної правової системи, найбільш вдалою з яких є періодизація, запропонована С.Ф.Денисовим, згідно з якою розвиток права України проходить наступні періоди: 1) до заснування Київської держави (до XI ст.); 2) період Київської держави (XI ст.–XV ст.); 3) Литовсько-польська доба (XV ст.–XVI ст.); 4) доба козацька (XVI ст.–XVIII ст.); 5) занепад козаччини і рівня життя українського народу (XVIII ст.–до 1917 р.); 6) радянський період (1917–1991рр.); 7) українське відродження (1991р. – сьогодні) [19, с.36].

При дослідженні витоків кримінального права не можна обминути угод, які Київська Русь мала з Візантією протягом X ст. (907, 911, 945 рр.). Хоча вони в основному регулювали міждержавні відносини, але містили й норми про відповідальність за посягання на особу і власність. Разом з тим

слід зазначити, що правопорушення в цих угодах мали назви «образа», «грїх», «сором» і за змістом були ближче до морального засудження, ніж до поняття злочину і покарання [3, с.32].

Викрадення людини як кримінальний злочин відомий ще з часів Київської Русі. «Руська правда» містила норму про відповідальність за «похищение девиц» [4, с.4]. Вважалося, що цей злочин посягав на сімейні права та моральність: він порушував права батьків та безчестив викрадену.

Ст.38 «Руської правди» передбачала відповідальність за викрадення «челядина» на рівні з викраденням худоби. Єдина відмінність була у тому, що «челядин» міг сказати, хто був його попереднім хазяїном, але ці свідчення не мали самостійної цінності та повинні були підтверджуватися зведенням вічна-віч його покупців та продавців. У випадку, коли особа, яка викрала «челядина», була виявлена, вона відшкодовувала збитки власникові та виплачувала штраф, що в 2,5 рази перебільшував штраф за вбивство рядового холопа, та в чотири рази перевищував штраф за викрадення речей [5, с.97].

Відомий і Устав князя Ярослава про церковні суди, в якому за «умыкание, изнасилование и избиеение жены или дочери боярина» встановлювався штраф у гривнях золотом. Закон захищав від безчестя, яке було нанесено главі сім'ї у випадку образи його дружини або доньки [5, с.127].

Ст.2 Короткої редакції Статуту князя Ярослава була направлена проти шлюбного звичаю «умыкания невесты». У статті передбачалися два випадки: «добровольное умыкание» та «насильственное умыкание». Стягнення накладалися не тільки на нареченого, але і на співучасників «умыкания», які були зобов'язані платити по гривні срібла єпископу [5, с.173].

Ст.11 Уставної грамоти смоленського князя Ростислава Мстиславовича проголошувала: «Аже уволочет кто девку, што возыметь князе с епископом...», передбачаючи виплату штрафу князю чи єпископу за викрадення жінок [5, с.174].

Псковська ссудна грамота за викрадення людини передбачала покарання смертю [6, с.47].

Судебники 1497 р. (ст.9) та 1550 р. (ст.61) передбачали страту за «головную татю» – викрадення холопів [4, с.5].

Серед правових документів XVI ст. заслуговують уваги Литовські статuti-збірники нормативних актів (1529, 1556, 1558 рр.). У Литовських статутах містилися норми, які торкалися розглядуваної проблеми побічно. Вони передбачали відповідальність за злочини проти громадської моралі. Так, глава 23 Статуту «Про страту та покарання» перелюбників, блудників, насильників жінок та дівок, а також мужоложників та скотоложців містила чотирнадцять артикулів [3, с.33].

Соборне уложення царя Олексія Михайловича (1649 р.), яке по суті було першим кримінальним кодексом Росії, передбачало сувору кару за викрадення жінок. Цей злочин належав до порушення особистих прав. За

«покушение на целомудрие женщины и похищение ее из дома» передбачалась смертна кара [7, с.314].

Загальним і основним законом для запорізьких козаків було магдебурське право. Вони мали не так закони, як звичаї. Злочин проти натури, частий у запорізьких козаків, вважався й карався як найгірший серед злочинів. Про такий злочин, як торгівля жінками, історія Запорізької Січі не згадує, відомі були тільки статеві злочини проти жінок. Тих, кого спіймали на останньому, прив'язували до стовпа і вони гинули під ударами, які діставали від кожного, хто повз них проходив. Все майно покараного переходило у власність війська [8, с.180].

Військовий артикул 1715 р. у 21 розділі «о зажигании, грабительство и воровстве» передбачав, що «ежели кто человека украдет и продаст, оному надлежит, ежели докажется, голову отсечь» [9, с.362].

Ст.429 Зведення законів Російської імперії передбачала, що «кто человека свободного состояния похитит и продаст, тот подлежит лишению всех прав состояния, наказанию кнутом и ссылке в каторжную работу», однак за викрадення інородців (татар, калмиків), передбачався штраф, а тих, хто не міг його заплатити, піддавали тілесному покаранню [10, с.89].

Уложення про покарання кримінальні та виправні 1903 р. передбачало, що викрадення людини – це фізичне заволодіння особою, яке в залежності від цілей розпадалось на работоргівлю, приховування або зміну походження дитини та викрадення жінок. Викрадення дорослих мало декілька форм. Перша – як злочин проти сімейного союзу: викрадення неодруженої з її згоди з метою одруження всупереч волі батьків (покарання для нього – ув'язнення строком на два-чотири місяця, для неї – монастир на той же строк або самітне життя у домі батьків), а також викрадення одруженої жінки з її згоди з метою перелюбу. Друга форма – як злочин проти свободи. Третя форма – приготування до іншого злочину: викрадення неодруженої жінки для вступу з нею в шлюб всупереч її волі, викрадення з метою спокуси, викрадення з метою згвалтування [4, с.6].

Однак після Жовтневої революції 1917 р. радянська влада вирішила за необхідне залишити у кримінальному законодавстві України лише відповідальність за викрадення дітей. Відсутність кримінально-правової заборони торгівлі та викрадення людей в СРСР обумовлювалась надзвичайно жорсткою політикою країни щодо міграційних процесів («залізна завіса», жорсткий паспортний режим). Така політика держави шляхом порушення основних прав і свобод людини фактично зводила нанівець можливість вчинення подібних злочинів.

Після розпаду Радянського Союзу та створення нових незалежних держав лібералізація міграційних процесів призвела до різкого загострення цієї проблеми. Складна економічна ситуація в Україні змусила багатьох її громадян шукати будь-яких заробітків за межами батьківщини. У цій ситуації торгівля людьми і особливо жінками набула гостроти, необхідної для

криміналізації цього явища. Враховуючи це, а також міжнародні зобов'язання України, законодавець у березні 1998 р. доповнив Кримінальний кодекс ст.124¹, що передбачає відповідальність за торгівлю людьми.

З цього ж року розпочалася активна діяльність по застосуванню нової статті. За повідомленням, засобів масової інформації, розпочато розслідування низки кримінальних справ. Згідно з інформацією Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини Ніни Карпачової на засіданні Національної координаційної ради щодо запобігання торгівлі людьми, сьогодні в Україні порушено 17 кримінальних справ за ознаками ст.124¹ Кримінального кодексу України [11].

Декілька справ направлено до суду і по них винесені обвинувальні вироки. Так, у Херсоні громадянка Ш. була засуджена за ч.2 ст.124¹ Кримінального кодексу України за умисне «відкрите заволодіння людиною, пов'язане з незаконним переміщенням через державний кордон України для подальшого продажу з метою сексуальної експлуатації, вчинене по відношенню до кількох осіб, особою, від якої потерпілі знаходились в матеріальній залежності» [12]. Всього громадянкою Ш. було продано в бари Стамбула 7 жінок, але особи трьох із них слідству встановити не вдалося.

Також були засуджені громадянки М. і К. за ч 3 ст.124¹ Кримінального кодексу України за «умисне відкрите заволодіння людиною, без переміщення потерпілого через державний кордон України для подальшого продажу з метою сексуальної експлуатації, скоєне у відношенні кількох осіб, повторно, а також особою, від якої потерпілий знаходився у матеріальній залежності, в складі організованої групи» [13]. Згідно з даними встановлених слідством двох мешканок Херсону було продано у Сербську Республіку для заняття проституцією, а продаж ще двох інших жінок працівникам міліції вдалося попередити.

За даними ООН, щороку для підневільної праці кордони країн світу перетинають майже чотири мільйони жінок. Останніми роками близько 400 тис. українських жінок виїхало на роботу за кордон, багато з яких стало жертвами торгівлі з метою сексуальної експлуатації [11].

Важливе значення для попередження торгівлі жінками має вивчення причин та умов, що обумовлюють такі дії.

Фактори, які обумовлюють скоєння певного виду злочинів, вчені-кримінологи чітко поділяють на безпосередню (спеціальну) причину та умову. «Причина у такому вузькому значенні – це вирішальний активний фактор, який з самого початку містить у собі реальну можливість даного наслідку. Умова – відносно пасивний фактор, який впливає на розвиток причинного зв'язку, але не породжує наслідок. Вона, умова, відіграє роль катализатора процесу: без необхідних умов не виникне наслідок» [14, с.45].

Будь-який злочин має свою причину. Розмірковуючи про існування причин скоєння злочинів, Аврелій Августин писав, що навіть для жорстокого безумця, про якого сказано, що він був злий та жорстокий просто так со-

бі, без будь-яких підстав, зазначена причина: рука і душа не повинні ставати в'ялими від бездії [15].

Основні причини, які в своїй сукупності породжують торгівлю людьми в Україні, наступні:

1) складне економічне становище та високий рівень безробіття в Україні, особливо жінок;

2) погана поінформованість українських жінок відносно можливостей працевлаштування і перебування за кордоном;

3) падіння рівня духовності та моральності в нашому суспільстві і пріоритет матеріальних цінностей над духовними;

4) правовий нігілізм значної частини населення;

5) надприбутковість такої діяльності, що робить її особливо привабливою для організованої злочинності;

6) відсутність в Україні закону про соціальний захист громадян України за кордоном;

7) формування у злочинців враження про безкарність таких дій.

Умовами, які сприяють формуванню та реалізації причин цього виду злочинів, можна назвати такі: 1) руйнування «залізної завіси», існування якої в СРСР робило фактично неможливим вивіз жінок за кордон; 2) формування культу способу життя «за західним типом» в матеріальному плані; 3) генетична привабливість українських жінок; 4) пропаганда насильства і порнографії у фільмах, які постійно транслюються по телебаченню, широка поширеність насильства в різних видах мистецтва; 5) нераціональна податкова політика держави; 6) існування в Україні дуже привабливого «ринку жінок»; 7) стрімке поширення алкоголізму і наркоманії серед жінок; 8) відсутність діючої системи захисту жертв злочину від погроз та шантажування з моменту розкриття злочину до розгляду справи в суді; 9) корумпованість працівників державних органів зарубіжних країн; 10) безконтрольність рекламних оголошень про працевлаштування; 11) відсутність в підрозділах ОВС відділів, які б займалися розкриттям таких злочинів (існують тільки в Києві та Луганську); 12) недосконалість норми, яка передбачає відповідальність за торгівлю людьми; 13) труднощі при зборі доказів за межами України; 14) інтернаціоналізація організованої злочинності; 15) відсутність методик розкриття таких злочинів; 16) відсутність роз'яснень Верховного Суду України.

Необхідно зазначити, що останнім часом у цій досить прибутковій «сфері діяльності» працюють жінки, багато з яких свого часу стали жертвами такого ж злочину щодо себе [16]. Це аномальне явище призводить до дуже швидкого розповсюдження таких злочинів.

Нейтралізація зазначених вище причин та умов, що породжують торгівлю людьми, є засобом попередження цього виду злочинів.

Таким чином, торгівля жінками – це досить складна проблема, яка має тривалу історію. Суспільство зовсім по-різному ставилось до вирішен-

ня цієї проблеми у різні часи. Спочатку ставлення до торгівлі людьми було досить ліберальним. Вона розглядалась як засіб отримання прибутків. Потім у процесі свого розвитку суспільство усвідомило неможливість існування подібної форми збагачення, оскільки вона дискримінувала людину. Почалась боротьба з цим явищем, причому дуже жорстка. Про це свідчать наведені вище приклади застосування в Київській Русі смертної кари за такі дії. Сьогодні ця проблема знову гостро постала як на світовому рівні, так і в нашій країні і потребує застосування всіх можливих заходів правового, силового, соціально-економічного характеру.

Список літератури:

1. Грушевський М. Ілюстрована історія України. К., 1990.
2. Владимирский-Буданов М.Ф. Обзор истории русского права. К, 1990.
3. Денисов С.Ф. История развития законодательства щодо відповідальності за злочини проти громадської моралі (XX-XVIII ст.) // Вісник Запорізького юрид. інституту МВС України, 1998.
4. Мартыненко Н.Э. Похищение человека: понятие, анализ состава и проблемы квалификации. М., 1998.
5. Российское законодательство X-XX веков. М., 1984. Т.1.
6. Владимирский-Буданов М.В. Хрестоматия по истории русского права. СПб., 1899.
7. Соборное Уложение царя Алексея Михайловича. СПб., 1913.
8. Жан Бенуа Шерер. Літопис Малоросії, або історія козаків-запорожців. К., 1994.
9. Российское законодательство X-XX веков. М., 1984. Т.4.
10. Свод законов Российской Империи повелением государя императора Николая Павловича составленный. СПб., 1842.
11. Кокіна В. Дорога до дому // Урядовий кур'єр. 2000. №19.
12. Архів Суворівського райсуду м.Херсону. 1999.
13. Справа №250002-99.
14. Архів Суворівського райсуду м.Херсону 1999. Справа №031252-98.
15. Зелінський А.Ф. Кримінологія. Навчальний посібник. Х., 2000.
16. Аврелий Августин. Исповедь. М, 1997.
17. Трибушная Л. Моя подруга продала меня как курицу на сенном базаре // Факты. 1999. 14 октября.

Надійшла до редколегії 12.01.2000

С.О. Харитонов, викладач каф. кримінального та кримінології Ун-ту внутр. справ

ПІДСТАВИ ПРАВОМІРНОГО ЗАСТОСУВАННЯ ПРАЦІВНИКАМИ МІЛІЦІЇ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ

Підставою для усякого вчинку вважається причина (привід), які пояснюють (виправдовують) та роблять такий вчинок (поведінку) зрозумілими. Підставою для виняткових вчинків, за виключенням злочинних дій, стають такі фактори об'єктивної реальності, які необхідні та достатні для виправдовування реалізації суб'єктом дій, що зовні мають ознаки діяння, передбаченого кримінальним законом [1, с.150]. Отже, це означає, що підставою для застосування вогнепальної зброї працівником міліції можуть бути визнані лише такі фактори об'єктивної реальності, які виправдовують примусове позбавлення людини життя, що взагалі є її найвищою цінністю.

Аналіз ст.ст.12, 15, 15-1 Закону України «Про міліцію» дозволяє зробити висновок, що підставою для застосування вогнепальної зброї праців-